

1. Гордієнко О.А. Формування професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до роботи з розвитку мовлення школярів на уроках читання (з використанням творів образотворчого мистецтва) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2014. – № 6. – С. 133 – 137.

Олена Гордієнко, кандидат
педагогічних
наук, доцент кафедри філології
і лінгводидактики Житомирського
державного університету імені Івана
Франка

Формування професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до роботи з розвитку мовлення школярів на уроках читання (з використанням творів образотворчого мистецтва)

*Роботу виконано на кафедрі
філології і лінгводидактики
Житомирського державного
університету імені Івана*

Франка

У статті розглянуто актуальні проблеми формування професійної готовності студентів – майбутніх учителів початкової школи до роботи з розвитку мовлення на уроках читання, зокрема з використанням творів образотворчого мистецтва. Розкрито актуальність висвітлення розвивальних можливостей засобів мистецтва на уроках читання, проаналізовано місце зазначених питань у сучасних дослідженнях. З метою надання методичної допомоги студентам проілюстровано, де і як можна використати твори образотворчого мистецтва на уроках читання. Також зроблено висновки та окреслено перспективи подальшого дослідження в означеній галузі.

Ключові слова: засоби образотворчого мистецтва, професійна готовність, педагогічна діяльність, аналіз твору, педагогічна творчість, емоційний і виховний вплив мистецьких та літературних творів.

Гордиенко Е.А. Формирование профессиональной готовности будущих учителей начальных классов к работе по развитию речи школьников на уроках чтения (с использованием произведений изобразительного искусства).

В статье рассмотрены актуальные проблемы формирования профессиональной готовности студентов – будущих учителей начальной школы к работе по развитию речи на уроках чтения, в частности с использованием произведений изобразительного искусства. Раскрыта актуальность развивающих возможностей произведений искусства на уроках чтения, проанализировано место названных вопросов в современных исследованиях. С целью методической помощи студентам проиллюстрировано, где и как можно использовать произведения изобразительного искусства на уроках чтения. Также сделаны выводы и очерчены перспективы дальнейших исследований в указанной области.

Ключевые слова: средства изобразительного искусства, профессиональная готовность, педагогическая деятельность, анализ произведения, педагогическое

творчество, эмоциональное и воспитательное влияние художественных и литературных произведений.

Gordienko O. A. Forming of professional readiness of future teachers of initial classes to work on development of speech of schoolchildren on the lessons of reading (with the use of works of fine art).

The article deals with actual problems of forming of professional readiness of students – future teachers of initial school to work on development of speech on the lessons of reading, in particular with the use of works of fine art. Actuality of opening of developing possibilities of facilities of art is exposed on the lessons of reading, the place of the adopted questions is analyzed in modern researches. It is illustrated with the purpose of methodical help to the students, where and as possible to use works of fine art on the lessons of reading. Also drawn conclusion and the prospects of further researches are outlined.

Keywords: facilities of fine art, professional readiness, pedagogical activity, analysis of work, pedagogical work, emotional and educator influence of artistic and literary works.

Постановка проблеми та її значення. Пошуки нових підходів до навчальних і виховних технологій, що мають своїм результатом сформовану активну, творчу, гармонійну особистість, якій притаманні висока культура і духовність, – важливе завдання сучасної освітньої системи, зокрема її початкової ланки [7, с. 6]. У час відродження культурних традицій актуальним є прилучення дітей до високих моральних та естетичних цінностей, формування в них художнього смаку, для чого можуть активно використовуватися твори образотворчого мистецтва.

Незважаючи на численність методичних робіт, присвячених досліджуваній проблемі, існують питання, які потребують розв'язання, зокрема, підготовка студентів до роботи з розвитку мовлення учнів із використанням творів образотворчого мистецтва на уроках читання. На жаль, майбутні вчителі початкових класів не завжди мають належний рівень професійної готовності до такої роботи. Часто доводиться спостерігати, що твори образотворчого мистецтва слугують лише своєрідним фоном, так би мовити, «прикрасою» уроку, а глибока, планомірна робота над картиною, яка б розвивала мовлення учнів, на жаль, не проводиться або проводиться недостатньо. Тому вже в університеті, у процесі підготовки майбутніх учителів, доцільно запроваджувати спеціальну роботу в означеному напрямі.

У цьому сенсі важливе значення має розробка поняття професійної готовності майбутнього вчителя до означеного виду діяльності. Професійна

готовність студента – особистісна якість, яка виявляється в позитивній самооцінці себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності та прагненні займатися нею після закінчення ВНЗ [4, с. 125]. Вона допомагає молодому фахівцю успішно реалізовувати професійні функції, правильно використовувати набуті знання і досвід, зберігати самоконтроль і долати непередбачені перешкоди. Професійна готовність – вирішальна умова швидкої адаптації випускника вишу до умов праці, подальшого його професійного вдосконалення і підвищення кваліфікації. Професійна готовність до педагогічної діяльності передбачає професійну кваліфікацію та певну сукупність особистісних якостей і властивостей. Саме від того, який рівень професійної підготовки буде мати вчитель, залежить, яку особистість він сформує [1, с. 17].

Підготовка майбутніх учителів до аналізу твору образотворчого мистецтва на уроках читання – складна та багатогранна робота, тому що студенти повинні засвоїти, крім необхідних мовленнєвих умінь та навичок, певні знання з образотворчого мистецтва. Крім того, навчаючи дітей писати твори, вчитель повинен і сам досконало володіти таким умінням. Спираючись на визначення вчених, ми схематично зображуємо професійну готовність як своєрідний комплекс компонентів: 1) спеціальних знань і умінь (психологічних, педагогічних, лінгвістичних, літературознавчих і мистецтвознавчих, методичних, предмету викладання тощо), 2) психолого-педагогічні дії (які мають цілеспрямований, планомірний характер) та 3) морально-психологічні якості особистості (зокрема, цілеспрямованість, креативність, самостійність, глибоке переконання в соціальній значущості своїх дій тощо). Водночас у представленому комплексі, на наш погляд, провідну роль відіграє перший компонент – спеціальні знання і вміння, а серед них – насамперед знання предмету викладання і наявність умінь, які мають бути сформованими в молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання психологічної готовності майбутнього вчителя, розвитку в нього адекватних змісту

педагогічної діяльності особистісних якостей залишаються в центрі уваги сучасних психолого-педагогічних досліджень: зокрема, з питань професійної підготовки майбутнього вчителя, змісту педагогічної освіти (А. М. Алексюк, С. У. Гончаренко, М. Б. Євтух, І. А. Зязюн, І. П. Підласий та інші), вдосконалення технологій навчання майбутніх учителів (В. Г. Бондар, О. Г. Мороз, О. М. Пехота, О. Я. Савченко та інші), оптимізації методів і прийомів професійної підготовки майбутніх фахівців (Д. Н. Кавторадзе, М. М. Поташник, Т. С. Яценко та інші); шляхів інтенсифікації професійної підготовки майбутніх учителів до творчої педагогічної діяльності (В. І. Андреев, Н. В. Гузій та інші), орієнтації студентів вищих педагогічних закладів на творчість (І. М. Гуткіна, П. М. Щербань, Р. Х. Шакуров та інші). Проблемі дослідження педагогічної творчості й особливостям підготовки до неї майбутніх учителів приділяли увагу В. А. Кан-Калик, Н. В. Кічук, Л. М. Лузіна, М. В. Нікандров, С. О. Сисоєва та інші. Процес розвитку творчого потенціалу студентів під час навчально-пізнавальної діяльності досліджували С. С. Гасанов, П. Ф. Кравчук, В. А. Лисовська, О. Є. Приходько та інші. Питання формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної творчості порушували Н. М. Бружукова, З. С. Левчук, А. Ф. Линенко та інші. Проблему підготовки майбутніх учителів до формування творчої особистості учня, розвитку його потенційних можливостей досліджували В. О. Моляко, О. І. Кульчицька, С. О. Сисоєва, Т. І. Сущенко та інші. Праці зарубіжних дослідників Дж. Гільмера, А. Краллі, Ф. Лезера, Х. Г. Мелорна, Я. Хлавса присвячені психології творчості, формуванню професійної готовності майбутнього вчителя до роботи в початкових класах.

Дослідження З. М. Істоміної, Е. П. Короткової, Н. П. Орланової присвячені пошуку ефективних шляхів розвитку зв'язного мовлення дітей за допомогою творів живопису, що спонукають дітей поговорити про зображену ситуацію, природу, персонаж, активізують їх досвід, відбувається складна розумова діяльність, в якій мають місце аналіз, синтез, порівняння,

умовивід. В роботах З. Л. Ворошніна підкреслюється важлива роль творів живопису в навчанні дітей розповіді. Питанням виховного впливу засобів образотворчого мистецтва на дитину також присвячено багато досліджень. Так, Є. І. Тихеева вважає, що картина стимулює дітей до складання розповіді, мовчазне розглядання творів живопису, на її думку, неможливе; дослідниця радить частіше розмовляти з дітьми за змістом картин. Є. О. Фльорина рекомендує використовувати картини для складання творчих розповідей і розповідей із власного досвіду.

Формування зв'язного мовлення за репродукціями картин не можна розглядати ізольовано від особливостей сприймання дітьми картини. Сприймання – досить складний психологічний процес. Цій проблемі присвячені праці С. Л. Рубінштейна, О. В. Запорожця, Г. О. Люблінської, Г. Т. Овсеп'яної, Є. О. Фльоріної. У вітчизняній та зарубіжній психології по-різному пояснюються особливості сприймання та розуміння дітьми змісту картин. Водночас спільною для всіх підходів є певна періодизація в розвитку готовності дитини до сприймання картини, в якій можна визначити три стадії: називання, або перелік, опис та інтерпретація. Вчені визначають низку чинників, що впливають на глибину та адекватність сприймання дітьми картин, а саме: рівень розвитку художньо-естетичного сприймання дитини, її життєвий та художній досвід, доступність для розуміння змісту і тематики картини, а також правильна організація роботи [8]. Н. В. Гавриш у своїх працях твори живопису виокремлює як один із головних атрибутів навчального процесу, починаючи вже з дошкільного закладу [3, с. 7].

Мета та завдання статті – для здійснення методичної допомоги вчителям початкової школи та студентам-практикантам розглянути проблеми розвитку зв'язного мовлення учнів на уроках читання в 2 – 4 класах із використанням творів образотворчого мистецтва та формування готовності майбутніх учителів до такої роботи в школі як засіб розвитку їх творчого потенціалу. Досягнення поставленої мети передбачали розв'язання таких **завдань**: здійснити теоретичний аналіз досліджуваної проблеми і узагальнити теоретичні засади

формування професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до роботи з розвитку мовлення учнів початкових класів на уроках читання з використанням творів образотворчого мистецтва; запропонувати науково обґрунтовані рекомендації щодо використання творів образотворчого мистецтва для розвитку мовлення учнів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У початковій ланці школи читання виступає особливим предметом, який одночасно є унікальним засобом власне навчання молодшого школяра й інструментом для вивчення будь-яких навчальних предметів не лише в початковій, а в подальшому в середній і старшій ланках школи. Читанню в початкових класах належить провідна роль у художній, суспільно-історичній освіті, громадському, моральному, естетичному вихованні, в закладанні основ самовиховання, саморозвитку, духовності, національної свідомості [1, с. 10].

Учителі-практики на уроках читання в процесі роботи над літературним твором широко використовують різноманітну наочність, у тому числі й твори образотворчого мистецтва. Плануючи проведення вправ за ілюстраціями, картинами, малюнками, не варто обмежуватися лише складанням окремих речень за їх змістом. Важливо розвивати у школярів мислення (вміння зіставляти, аналізувати, порівнювати), спостережливість, формувати власне бачення творів образотворчого мистецтва. У процесі виконання різних вправ за ілюстраціями, картинами та іншими засобами образотворчого мистецтва слід уводити учнів у світ живопису, повідомляючи їм про його історію, жанри, вчити їх висловлювати свої думки, робити висновки. Водночас учні можуть отримати елементарні відомості про суть і специфіку образотворчого мистецтва.

У підручниках «Читанка» для 2, 3, 4 класів за редакцією О.Я. Савченко є чимало ілюстрацій та малюнків, але для ефективнішого розвитку мовлення учнів його, на жаль, недостатньо. Тому вважаємо доцільним цілеспрямований пошук студентами відповідних картин живопису, створення

картотеки та використання сучасної комп'ютерної графіки. Системний підхід до творчих завдань на міжпредметній основі (читання – образотворче мистецтво) відкриває простір для знахідок студентів, створює реальну базу для збагачення їх мислення, розширення художнього світогляду, вільного спілкування з мистецтвом. Класовод повинен постійно бути в пошуках шляхів до розуму й почуттів дитини: від тексту до учня, чи навпаки – від особистих тверджень, досвіду дитини, навколишнього життя – до змісту нового для неї твору [2, с. 4].

Далі наводимо фрагменти уроків читання з вивчення оповідань та віршів, на яких студентами використовувався ілюстративний матеріал.

Так, під час роботи над оповіданням «Шпаки» Дніпрової Чайки доречно скористатися репродукціями картин О. Саврасова «Весна» та І. Левітана «Березень». У процесі аналізу картини О. Саврасова діти під керівництвом педагога доходять висновку, що вона викликає найрізноманітніші, іноді навіть протилежні почуття: сум і радість, спокій і тривогу, усмішку і смуток [5, с. 7]. Чим більше ми дивимось на неї, тим більше проймаємось любов'ю до рідної природи. На картині переважають сірі, коричневі, білі та голубі кольори. Це допомагає відчувати не тільки гомін граків, а й запах весни, радість пробудження природи. Простота й доступність сюжету дає змогу провести бесіду за змістом картини: «Чи сподобалась вам картина? Чим саме? За якими ознаками ви довідалися, що це рання весна? Що роблять граки? Які вони? Розкажіть, що ви знаєте про граків (зовнішній вигляд, на кого схожі, чим харчуються)».

Продовжуючи бесіду і закріплюючи здобуті знання, студент-практикант запитує: «Де стоять берези? Чому гілля на березах голе? Які ще ознаки свідчать про те, що на картині зображена рання весна? Якими фарбами писав художник картину?»

Зі змістом картини «Весна» О. Саврасова перегукується картина «Березень» І. Левітана. На картині І. Левітана зображено початок весни, коли

ще навкруги сніг. Не біжать гомінкі струмочки, не чути співу пташок. Але вже перше тепле проміння весняного сонця починає зігрівати землю.

Ліричні вірші виражають думки і почуття поета, викликані навколишньою дійсністю, часто почуття поета виражено за допомогою картин і образів природи. Такими віршами, наприклад, є поезія Л. Українки «Сосна» і П. Тичини «Зима», які діти читають у четвертому класі. Щоб відчутти красу природи взимку, поряд із аналізом творів художньої літератури можна використати картини «Ранній сніг» В. Полєнова та «На півночі дикій» І. Шишкіна.

Картина «Ранній сніг» В. Полєнова допоможе молодшим школярам зробити широке узагальнення: перший пухнастий сніг укryw землю, згладив її обриси, зробив ще відчутнішою безкрайню широчінь просторів. На передньому плані, на тлі снігового покрыву, ми бачимо верхівки дерев, оповитих уже інеєм, і кущі, що не встигли скинути ще своє чудове осіннє вбрання – червоні, жовті, зеленкуваті та коричневі листочки.

У тиші природи, що сумно наближається до зими, відчутна велика внутрішня сила. Усе це створює почуття неспокою, настороженості. В. Полєнов уніс у пейзажний живопис справжню поезію. Його полотна сповнені ніжності, вишуканості, свіжості, відчуття краси рідних просторів. У своїх пейзажах художник зумів висловити радість світосприймання, наповнити їх яскравими, чистими фарбами [6, с. 49].

Оскільки молодші школярі з описом краси одного предмета зустрічаються нечасто, їм буде важко самостійно розкрити зміст картини І.І. Шишкіна «На півночі дикій». Через це учитель спочатку веде підготовчу роботу над окремими творами підручників, зосереджуючи увагу дітей на виділенні окремих фактів або явищ природи. Лише після цього він розкриває задум художника – відтворити на полотні образ самотнього дерева, оспіваний у творах видатних поетів (Г. Гейне, М. Лермонтова). Художник показує його не як сліпе підкорення долі – безвихідь і сум, а знаходить таке рішення, щоб переконати глядача, що і в суворих умовах предмет опису може зберегти

свою неповторну красу. Цього митець досяг завдяки чіткій композиції і вдалому добору кольорів. Над глибоким урвищем, на місцевості, відкритій для бур, ураганів, шалених вітрів і завірюх, або, як каже назва твору, на дикій півночі, тобто необжитому і непривітному місці, стоїть у всій своїй красі одиноке дерево – сосна. На ній ошатний «одяг» із снігу, її гілля схиляється під вагою цього вбрання. Місячне сяйво, що падає на сосну, робить її ще привабливішою і стрункішою. Голубуваті тіні відбиваються на її бічній стороні, підкреслюючи велич і розкіш самотнього дерева. Давно згасли сонячні промені, темрява оповила землю, але ось на небі з'явився місяць, і природа наче прокинулась і зажила іншим життям, таким же складним, як і денне. У своєму полотні живописець створив поетично узагальнений художній образ.

Ця картина не схожа на інші пейзажі І.І. Шишкіна, з якими діти вже знайомі – «Ранок у сосновому лісі», «Жито», «Корабельний гай». Вони більше перегукуються з пейзажами А. І. Куїнджі – майстра передачі місячного сяйва. Але якщо А. І. Куїнджі будує свої пейзажі на ефектному контрасті світла і темряви, то в І. І. Шишкіна – це спокійна розповідь про ніч за допомогою фарб. Несхожість цієї картини на інші шишківські пейзажі свідчить про обдарованість майстра, його широкий творчий діапазон.

Робота над названими картинами не тільки допомагає кращому сприйманню літературних творів, а й поглиблює їх розуміння, формує в учнів стійкі читацькі інтереси.

Твори образотворчого мистецтва, які ми запроваджували під час експерименту, в підручнику представлені лише частково. Щоб розширити кругозір студентів, варто добирати твори образотворчого мистецтва не лише з читанок, а й з інших джерел, використовуючи роздруківки, репродукції картин, вироби декоративно-ужиткового мистецтва. На наш погляд, така робота корисна для студентів, бо не лише прищеплює естетичний смак, а й посилює інтерес до процесу залучення творів образотворчого мистецтва під час аналізу літературних творів на уроках читання, тим саме сприяє літературно-

естетичному, загальному розвитку студентів, формує їх як майбутніх класоводів, які будуть готові до такої діяльності.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Під час наукового дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх учителів до роботи з розвитку мовлення учнів початкових класів (з використанням творів образотворчого мистецтва) на уроках читання теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено відповідну методику. Встановлено, що запропонована методика сприяє розвитку зв'язного мовлення студентів, формуванню вмінь використовувати міжпредметні зв'язки, зокрема з образотворчим мистецтвом, під час складання планів-конспектів уроків, поглиблює сприймання художнього тексту, допомагає в читанні та інтерпретації текстів творів дитячої літератури, сприяє формуванню готовності студентів до роботи з розвитку мовлення учнів, підвищує емоційний і виховний вплив мистецьких та літературних творів на них, розвиває творчі здібності, сприяє формуванню вмінь перейматися почуттями авторів творів літератури та живопису.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Так, на наш погляд, потребує окремого з'ясування розробка цілісної програми використання творів образотворчого мистецтва на уроках української мови та читання в контексті здобутків сучасних педагогічних та виховних технологій, що буде сприяти не тільки розвитку творчих здібностей, мовленнєвих умінь студентів, а й ґрунтовнішій роботі з формування їх професійної компетенції.

Література

1. Борисенко М. Міждисциплінарні зв'язки як засіб формування у студентів світоглядних поглядів // Вища школа. – 2004. – № 3. – С. 17 – 19.
2. Вашуленко М.С. Нові цілі початкової мовної освіти // Освіта України 1999. – № 3. – С. 4.
3. Гавриш Н. Навчання розповіді за картиною // Дошкільне виховання. – 2003. – № 1. – С. 7.

4. Линенко А. Ф. Готовність майбутнього вчителя до педагогічної діяльності // Педагогіка і психологія – № 1 – 1995 – С. 125 – 132.
5. Онищенко О. Робота за ілюстрацією // Початкова школа. – 2000. – № 2. – С. 7 – 9.
6. Соколов К. Картина як посібник на уроках російської мови // Рос. школа. – 1992. – №1. – С. 49.
7. Фіцула М.М. Педагогіка. – Тернопіль: Навчальна книга, 1997.– 190 с.
8. <http://lips.zp.ua/states/378-1200352.html>.

